

Toidukorvi tegelik hind

Vastutustundlikkus Eesti toidupoekettide
tarneaheelates 2022

Avaldaja: Estwatch MTÜ

Estwatch on avalikes huvides tegutsev iseseisev mittetulunduslik organisatsioon, mis edendab õiglast, läbipaistvat ja kehtlikku majandussüsteemi, uurides ja tuues esile ettevõtete ja avalike asutuste majandustegevuse mõju keskkonnale ja ühiskonnale.

Autor:

Kadri Org

Tänuõnad:

Uuringusse andsid olulise sisendi toidupoekettide esindajad. Uuringu läbiviimisesse ja raporti koostamisse panustasid Estwatchist Merilin Raudna-Kristoffersen, Johanna Lehtmets ja Uku Lilleväli, Mart Kiis ning Mondost Jana Jesmin, Kristina Mänd ja Ave-Marleen Rei.

Päringud:

info@estwatch.ee, www.estwatch.ee

Avaldatud:

veebruar 2022

Kujundaja:

Taavet Kutsar

Esikaane foto:

Michael Burrows, Pexels

Rahastaja:

Projekti rahastab EMP toetuste Aktiivsete Kodanike Fond, mida vahendab Avatud Eesti Fond koostöös Vabaühenduste Liiduga.

Sisukord

Executive summary	4
Lühikokkuvõte	5
1. Sissejuhatus	6
Toidupoekettide roll globaalsetes tarneahelates	6
Vastutustundlikkus Eesti toidupoekettide tarneahelates	9
Uuringu eesmärk	11
2. Metoodika	12
Hindamisraamistik	12
Hindamise ulatus	13
Protsess	13
Piirangud	14
3. Tulemused	15
Toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse võrdlustabel	15
Peamised tulemused ja head näited	16
1. Strateegia ja eeskirjad	16
2. Juhtimine ja läbipaistvus	17
3. Omamärgitooted	18
4. Esmatootjad	19
5. Tööõigused	20
4. Soovitused	21
Lisad	23
Lisa 1. Toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse uuringu küsimused ja vastused	

Executive summary

CONTEXT. Supermarkets have an essential role in ensuring human rights and environmental well-being in food supply chains. They determine which products reach the shelves and how ethical choices consumers can make. The economic power of supermarkets over the food industry and the lowest-price-oriented competition model pose risks and harms to workers and producers, who have to grow, harvest, produce and process food with increasing intensity, and to the environment, which has to meet the growing demand.

RESEARCH AIM. The study aims to assess and compare Estonian supermarkets based on how they consider and mitigate human rights-related and environmental risks and harms in global supply chains.

METHODOLOGY. The study focuses on seven largest supermarkets that make up almost 90% of the Estonian market: Coop, Selver, Maxima, Rimi, Prisma, Grossi Toidukaubad and Meie Toidukaubad. The assessment framework is based on internationally recognised guidelines that are adapted to the Estonian context. The evaluation consists of 61 questions in 5 areas: strategy and policies, governance and transparency, private label products, primary producers, and labour rights. The assessment considers only those answers that have been verified by publicly available sources in Estonian and that show a link between the company's processes and activities in Estonia. The assessment process included initial evaluation, requesting companies' feedback, and analysing the results.

RESULTS. Supermarkets operating in Estonia consider and mitigate human rights-related and environmental risks in their supply chains either insufficiently or not at all. Of the seven supermarkets, only Rimi, Selver and Prisma have sustainability policies on supply chains. Coop and Maxima have limited measures to ensure sustainability in their purchasing practices. Grossi Toidukaubad and Meie Toidukaubad have no proof of any considerations of sustainability. Some positive examples in the sector include boycotting companies engaged in unethical practices, cooperating with civil society in developing ethical product lines, assessing material environmental and social risks, and publishing sustainability reports. However, the results indicate that all supermarkets, including those more progressive, could do much more to ensure their supply chains' sustainability. More efforts are especially needed in private label products and promoting the rights and well-being of workers and primary producers.

RECOMMENDATIONS. To promote sustainability in supermarkets and food supply chains:

- **All supermarkets** should much more comprehensively map, monitor, assess, and consider risks related to human rights, workers' rights, and environment in their purchasing practices. It is crucial to report transparently on the activities and progress in implementing the sustainability strategy and policies.
- **Estonian public authorities** should take binding measures that would oblige companies to consider human rights and environmental factors in their business decisions, prohibit the exploitation of market power and prevent the use of unfair trading practices.
- **Citizens and civil society organisations** should put pressure on supermarkets to consider human rights and environmental factors in their purchasing practices. Where possible, it is important to prefer products with short supply chains and with labels referring to sustainability.

Lühikokkuvõte

KONTEKST. Toidupoekettidel on oluline roll toidutarneahelates inimõiguste järgimise ja keskkonna heaolu tagamisel, kuna nemad määravad, missugused tooted jõuavad poeletile ja millised mitte ning kui eetilisi valikuid saavad tarbijad teha. Poekettide mõjuvõim toidutööstuses ja madalaimast hinnast lähtuv konkurentsimudel ohustavad nii tootjaid ja töölisi, kes peavad toitu üha suurema tootlikkusega kasvatama, korjama, tootma ja töötleva, kui ka keskkonda, mis peab üha kasvavat nõudlust rahuldama.

EESMÄRK. Uuringu eesmärk on hinnata ja võrrelda Eesti toidupoekette vastavalt sellele, kas ja kuidas nad arvestavad ja maandavad globaalsetes tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riske.

METOODIKA. Uuring keskendub seitsmele suuremale toidupoeketile, kes moodustavad ligi 90% Eesti turust: Coop, Maxima, Selver, Rimi, Prisma, Grossi Toidukaubad ja Meie Toidukaubad. Hindamine tugineb rahvusvaheliselt tunnustatud suunistele, mis on kohandatud Eesti konteksti. Hinnangu aluseks on 61 küsimust, mis kuuluvad 5 valdkonda: strateegia ja eeskirjad, juhtimine ja läbipaistvus, omamärgitooted, esmatootjad ja tööõigused. Hindamisel on arvestatud vaid neid vastuseid, mis on tõendatud avalike eestikeelsete allikatega ning näitavad seost ettevõtte protsesside ja tegevusega Eestis. Hindamisprotsess koosnes kolmest osast: esmase hindamise läbiviimine, ettevõtelt tagasiside küsimine ning tulemuste analüüs.

TULEMUSED. Eestis tegutsevad toidupoeketid arvestavad ja maandavad tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riske kas ebapiisavalt või üldse mitte. Seitsmest suuremast poeketist on tarneahelate vastutustundlikkust puudutavad põhimõtted vaid Rimil, Selveril ja Primal. Vähesel määral on ostuprotsessides arvestanud vastutustundlikkusega ka Coop ja Maxima ning antud teemale pole üldse viidanud Grossi Toidukaubad ja Meie Toidukaubad. Üksikute positiivsete näidetena on toidupoeketid boikoteerinud ebaetiliselt käitunud ettevõtete toodangut, teinud sortimendi kujundamisel koostööd vabaihendustega, hinnanud oma tegevust mõjutavaid keskkondlikke ja sotsiaalseid riske ning koostanud vastutustundlikkuse aruandeid. Tulemused aga ilmestavad, et kõik, sh eesrindlikumad poeketid, saaksid vastutustundlikkuse tagamiseks teha oluliselt rohkem, eriti omamärgitoodete ostuprotsessides ning esmatootjate ja tööliste õiguste ja heaolu edendamisel.

SOOVITUSED. Toidutööstuse tarneahelates vastutustundlikkuse edendamiseks peaksid:

- **kõik toidupoeketid** oluliselt ulatuslikumalt kaardistama, seirama, hindama ja arvestama oma ostuprotsessides inimõiguste, tööliste õiguste ja keskkonnaga seotud riske. Oluline on ka läbipaistvalt raporteerida oma tegevust ja progressi vastutustundlikkuse strateegia elluviimisel ja eeskirjade rakendamisel.
- **Eesti riigiasutused** siduvate meetmetega suunama ettevõtteid arvestama äriotsustes inimõiguseid ja keskkondlikke tegureid ning vältima turuvõimu ärakasutamist ja ebaausate kauplemisvõtete kasutamist.
- **kodanikud ja kodanikuühendused** survestama toidupoekette arvestama ostuprotsessides kogu tarneahela ulatuses inimõigustega, sh väiketalunike, esmatootjate ja tööliste heaoluga, ning keskkondlike teguritega. Tähtis on tarbimisotsustes võimalusel eelistada lühikeste tarneahelatega ja vastutustundlikkusele viitavate märgistega tooteid.

1. Sissejuhatus

Toidupoekettide roll globaalsetes tarneahelates

Toidupoekettidel on oluline roll toidutarneahelate ja toidutööstuse vastutustundlikkuse ja jätkusuutlikkuse tagamisel, kuna nende otsused määravad, missugused tooted jõuavad poeletile ja millised mitte ning kui eetilisi valikuid saavad tarbijad teha. Tootjad vastutavad toidu kvaliteedi, keskkondlike standardite ja inimõiguste järgimise eest ning vahendajad ja tarnijad vahendatava toidu eest. Toidupoed kujundavad aga poelettil pakutava sortimendi. Samuti on toidupoekeettide sektor üks peamine osapool, kes saab tagada, et esmatootjad saaksid toidukaupade lõppväärtusest õiglase osa. Turumajandus tugineb arusaamal, et nõudluse defineerib turg ehk tarbijad. Tarbijad saavad aga toidupoes valida ainult nende kaupade vahel, mida pakutakse. Seega on toidupoodidel võim tagada, et tarbijad saaksid valida vaid vastutustundlikult toodetud kaupade vahel, ning seeläbi suunata nõudlust kas rohkem või vähem eetiliseks.

Euroopas on kasvamas trend, kus väheste suurte toidupoekeettide kätte koondub aina suurem turuosa¹. Seetõttu on üksikutel ettevõtetel üha suurem võim selle üle, milliste tootjate ja vahendajate kaupadele hankida ning kui õiglastel tingimustel toodetud kaupu pakkuda. See tähendab omakorda, et poekettidel on suurem sõnaõigus nii tarbijate valikute kujundamisel kui ka hanke- ja ostutingimustega väiketootjate, hankijate ja tarneahelates hõlmatud tööliste heaolu mõjutamisel. Toidupoodide käive on viimase kümnendiga märkimisväärselt kasvanud¹ ja suuremate poekettide külastamine on muutunud enamikele Eesti ja Euroopa tarbijatele igapäevaelu lahutamatuks osaks. Samal ajal

konkureerivad toidupoed klientide nimel, pakkudes aastaringselt võimalikult madalate hindadega toidukaupasid. Suurte toidupoekeettide kasvav domineerimine toidutööstuses sellise konkurentsitudeli kaudu on riskantne ja kahjulik nii kogukondadele, kes toitu aina nõudlikumates tingimustes kasvatavad, korjavad, toodavad ja töötlevad, kui ka neid ümbritsevale keskkonnale, mis peab üha kasvavat nõudlust rahuldama².

Tootjad ja väiketalunikud saavad poekettidega võrreldes ebaproportsionaalselt väikese osa toidukaupade lõpphinnast, mis süvendab ebavõrdsust ja takistab kestlikku arengut eeskätt madalama sissetulekuga riikides, kust toiduained sageli pärinevad. Näiteks organisatsiooni Oxfam Saksamaal³, Hollandis⁴ ja Suurbritannias⁵ läbiviidud uuringud näitavad, et mitmete kõrgema riskiga toidukategooriate puhul jääb madalama sissetulekuga riikides asuvatele väiketalunikele ja töölistele vaid 6-8 protsenti lõpptarbija makstavast hinnast. Samal ajal saavad poeketid endale 44-53 protsenti lõpphinnast (ülejäänud jaotatakse kas sisendi maksumuse või toidu töötlejate ja hulgimüüjate vahel). Ebaproportsionaalne tulude jaotus võimendab nõiaringi, kus lääneriikides asuvad toidupoed saavad rikkamaks, samal ajal kui töölistel ja väiketalunikel madalama sissetulekuga riikides on heaolu suurendamiseks võimalused piiratud.

Kasvav surve hindade alandamiseks, toidupoekeettide suurenev võim tarneahelates ning riikide ebapiisav kaitse väiketalunikele, töölistele ja kogukondadele soodustavad ka inimõiguste rikkumist ja ökosüsteeme kahjustavat intensiivset põllumajandust⁶. Antud tegurite kombinatsioon võib võimendada näiteks:

¹ Eesti Konjunkturiinstituut, 2015, Muutuv konkurentsiolukord toidukaupade tarneahelas ja ebaausad kauplemistavad

² Mayer, F., Gereffi, G., 2017, Regulation and Economic Globalization: Prospects and Limits of Private Governance

³ Oxfam Germany, 2018, German Supermarket Supply Chains: Ending the human suffering behind our food

⁴ Oxfam Novib, 2018, Dutch Supermarket Supply Chains: Ending the human suffering behind our food

⁵ Oxfam GB, 2018, UK Supermarket Supply Chains: Ending the human suffering behind our food

⁶ De Schutter, O., 2010, Addressing Concentration in Food Supply Chains. Briefing note.

- **Töolisõiguste rikkumist**, sh aina paindlikumate töölepingute sõlmimist, mis kahandavad tööliste sissetulekute stabiilsust ja suurust ning vähendavad ametiühingusse kuulumise võimalust ja läbirääkimisvõimekust⁷. Lisaks väiketänavalike puhul lapstööjõu kasutamist⁸, naistele tasustamata töö koormuse suurenemist ning tööliste kaitsevahendite ebapiisavat tagamist tervist ja elu ohustavate kemikaalide või töötingimuste vastu.
- **Inimõiguste rikkumist**, sh naiste inimõiguste järgimise vähenemist⁹, mitteametlikus töösuhtes töötavate naiste seksuaalset ärakasutamist¹⁰ ja maade võõrandamist ja vägivalda põliselanike vastu, nt Brasiilias Amazonase vihmametsades illegaalselt tegutseva veiselihatööstuse poolt¹¹. Lisaks põllumajanduses sunnitöö kasutamist.
- **Keskkonna kahjustamist**, näiteks kalatööstuses märkimisväärselt ülepüüki toorme hankimisel¹², põllumajanduses elurikkust kurnavate kemikaalide ja väetiste intensiivset kasutamist või ökosüsteemide ja kogukondade heaolu häirivate monokultuuride kasvatamist.

Toidupoodidel on oma rollist tulenevalt võimalus tagada, et poelettidele jõudev toit oleks jätkusuutlik ehk ühiskonnale laiapõhjalist kasu toov (sotsiaalne jätkusuutlikkus), positiivse või neutraalse mõjuga looduskeskkonnale (keskkondlikult jätkusuutlik) ja kasumlik (majanduslikult jätkusuutlik)¹³. **Jätkusuutlikkuse edendamine tarneahelates mõjutab ka poelettide ärieesmärkide saavutamist, maandades seotud riske ja avades kestlikkusest tulenevaid võimalusi.** Tabelis 1 on välja toodud tarneahelates keskkondlike, sotsiaalsete ja juhtimisega seotud aspektide arvestamise või mitteamarvestamisega seotud ärilised riskid ja võimalused.

⁷ Barrientos, S., 2009, Gender, Flexibility and Global Value Chains. IDS Bulletin, Volume 32, Issue 3.

⁸ Griek, L., Penikett, J., Hougee, E., [2010](#), Bitter Harvest: Child Labour in the Cocoa Supply Chain.

⁹ Chan, M.-K., [2012](#), Making Agricultural Value Chain Programmes Work for Workers: A Practical Guide for Development Donors and Practitioners. WIEGO Technical Brief.

¹⁰ World Bank, FAO & IFAD, [2009](#), Gender in Agriculture Sourcebook.

¹¹ Amnesty International, 2020, Brazil: Cattle illegally grazed in the Amazon found in supply chain of leading meat-packer JBS

¹² Human Rights Watch, [2018](#), Hidden Chains: Rights Abuses and Forced Labor in Thailand's Fishing Industry

¹³ FAO, [2018](#), Sustainable Food Systems - Concept and Framework

Tabel 1. Poodide tarneahelate vastutustundlikkusega seotud ärilised riskid ja võimalused⁵

Riskid	Võimalused
Mainekahju , kui leitakse, et poekett on panustanud inimõiguste rikkumisse või keskkonnakahju tekitamisse.	Vastutustundlikkus kui konkurentsieelis, mis võimaldab klientide, investorite, partnerite jt seotud osapoolte seas välja paista.
Tarneahelate stabiilsust mõjutavad riskid , nt rahutused, toiduohutuse skandaalid, loodusõnnetused jne.	Klientide kasvavad ootused toidukaupade päritolule ja jätkusuutlikkusele.
Regulatiivsed riskid , kui ettevõtte ei arvesta piisavalt praeguste või uute nõuetega oma tegevuse läbipaistvuse ja hoolsuskohustuse tagamise osas.	Investorite ja ettevõtjate kasvav huvi panustada kestlike eesmärkide saavutamisse ning eelistada pikaegset tootlikkust lühiajalisele.
Riskid seoses jätkusuutmatu ärimudeliga , mis sõltub maavarade intensiivsest kasutamisest ja tööliste ning tarnijate ärakasutamisest.	Kasvav nõudlus investoritelt tarneahelate vastutustundlikkuse läbipaistvuse osas.
Sotsiaalpoliitilised riskid , mis tulenevad kasvavast ebavõrdsusest ja võivad viia populismi ja usaldamatuseni äride ja riigiasutuste suhtes.	Jätkusuutlike otsuseid väärtustavate töötajate ootustele vastamine ning nende hoidmine.

Toidupoeketid Euroopas ja maailmas on üha enam hakanud oma äritegevust vastutustundlikumaks muutma. Näiteks pühenduvad aina rohkemad poeketid ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete ja OECD hargmaiste ettevõtete suuniste järgimisele ning vastavale aruandlusele, et vältida ja vähendada inimõiguste rikkumise ja keskkonna kahjustamise põhjustamist või soodustamist enda või partnerite tegevuses^{14,15}. Neid ja teisi raamistikke enda konteksti kohandades kaardistavad, seiravad, hindavad ja maandavad poeketid üha rohkem oma ostupraktikates keskkondlike ja sotsiaalseid riske. Aina enam rakendatakse ka meetmeid, et vältida ebaausaid kauplemisvõtteid, millega ärisuhtes majanduslikult tugevamal järjel olev ettevõtte surub nõrgemale osapooltele peale tingimusi, mis viimase äritegevuse ja sissetulekute stabiilsust ja jätkusuutlikkust kahjustavad.¹⁶ Näiteks kui poekett

surub tootjatele või tarnijatele peale ühepoolselt kasulikke lepingutingimusi, nt lühiajalisi lepinguid või lühikesee etteteatamisajaga hankeid. Lisaks liitutakse üha enam toidutööstuseülestel algatustega nagu Ethical Trading Initiative või Forest Positive Coalition, millega koostöös teiste turu osapoolte ja partneritega võetakse ühiselt vastutus edendada süsteemselt toidusüsteemi vastutustundlikkust^{17,18}. Näiteks seistakse üheskoos kaupade lõppväärtuse õiglase jaotamise eest esmatootjatele, väiketalunikele, naistele jt tarneahelate alguses olevatele madalama läbirääkimisvõimega osapooltele.

Euroopa Liidus (EL) ja selle liikmesriikides on vastu võetud või välja töötamisel mitmed direktiivid ja seadused, mille eesmärk on tagada tarneahelates vastutustundlikkus. EL võttis 2019. aasta aprillis vastu direktiivi ebaausate kauplemisvõtete tõkestamiseks põllumajandus- ja toidusektoris¹⁹, mis on üle võetud

¹⁴ Farrell, S., [2019](#), Supermarkets making slow progress on human rights, reports Oxfam. The Grocer.

¹⁵ Nemes, I., [2019](#), Albert Heijn commits to become a leader on human rights. Oxfam Novib.

¹⁶ Eesti Kaupmeeste Liit, [2018](#), Head Tavad toiduainete vertikaalses tarneahelas.

¹⁷ Ducasse, P., Bellino, F., Portafaix, A. & Unnikrishnan, S., [2021](#), For Consumer Companies, It Will Take Collective Action to Fight Deforestation. Boston Consulting Group.

¹⁸ Consumer Goods Forum, [2022](#), Forest Positive Coalition: About.

¹⁹ EUR-Lex, [2022](#), Directive (EU) 2019/633 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on unfair trading practices in business-to-business relationships in the agricultural and food supply chain.

pea kõigis EL liikmesriikides, sh Eestis (vt järgmine alapeatükk). ELis on töös ka erinevad direktiivid, mis muudavad ettevõtetele kohustuslikuks hõlmata keskkondlikud ja inimõigustega seotud tegurid oma hoolsuskontrolli^{20,21}. Eraldiseisvalt on Saksamaa vastu võtnud seaduse, mille kohaselt peavad alates 2023. aastast keskmise suurusega ja suured ettevõtted kaardistama oma otseste ja vajadusel kaudsete tarnijate inimõiguste ja keskkonnaga seotud riskid ning tagama, et kaubad oleksid vastutustundlikult toodetud ja tarnitud alates toormaterjalist kuni lõpptooteni²².

Vastutustundlikkus Eesti toidupoekettide tarneahelates

Sarnaselt teistele Euroopa riikidele on ka Eestis suurem osa jaekettide turust koondunud vähest ettevõtete kätte. 2020. aasta andmete põhjal moodustasid 74% turust vaid neli poeketti: Coop, Selver, Maxima ja Rimi. 88% turust on jaotatud 7 poeketi vahel - lisaks eelnevalt välja toodutele ka Prisma, Grossi Toidukaubad ja Meie Toidukaubad²³. 2022. aastal on turule sisenemas ka Saksamaa poekett Lidl. Allolevas Tabelis 2 on kirjeldatud Eesti toidupoekette, nende täpsemaid turuosasid, poodide arvu, peakontori asupaiga põhjal päritoluriiki ning seda, mis piirkondadele ja sihtgruppidele nad keskenduvad (üle-Eesti, valdavalt linnad või maapiirkonnad). Nii turuosa suurus, välismaise emafirma kontekst, sh eelnevast tulenevalt ettevõtteüleised eeskirjad, kui ka ettevõtte sihtgrupp võivad mõjutada toidupoeketi võimekust ja valmidust edendada sektoris jätkusuutlikkust ja juhtida tarbijate valikuid.

Vaatomata toidupoodide keskele rollile toidutööstuse tarneahelate kestlikkuse tagamisel, on Eestis tarneahelate vastutustundlikkusele seni vähe rõhku pööratud. 2020. aastal avaldatud uurimistöö ilmestab²⁴, et poodidel valdavalt puudub süsteemne

lähenemine, kuidas tarneahelates tagada jätkusuutlikkus. Kuigi erinevad poed pakuvad piiratud ulatuses vastutustundlikkusele viitavate märgistega tooteid ja on kasutanud turundustegevuses ka kestlikkusele keskenduvaid sõnumeid, on see pigem juhuslik ning ei hõlma poekettide ostupraktikaid erinevates tootegruppides laiemalt. Lisaks on Eestis tõstatatud toiduraiskamise ja -kaoga seotud probleeme ja lahendusi aktiivsete kodanike ning organisatsioonide poolt nagu Foodsharing Eesti, Toidupank, Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna Keskus ja teised, aga vähe on pööratud avalikku tähelepanu globaalsete tarneahelate vastutustundlikkusele. Vabaühendustest on Eestimaa Looduse Fond Toidu-, Kala- ja Lihafooriga²⁵ näidanud tarbijatele ja poodidele, millised on keskkonnasäästlikud valikud, ja Mondo on Fairtrade'i eestkõnelejana tõstatanud õiglase kaubanduse olulisust. Küll aga puudub seni laiem ülevaade toidupoodide ostuprotsesside vastutustundlikkusest.

Eestis takistavad toidupoekettide ostupraktikates vastutustundlikkuse edendamist madalast hinnast lähtumine, madal teadlikkus ühiskonnas ning äritegevuse läbipaistmatus. Esiteks nähtub avalikust meediaruumist ja toidupoodide müügi- ja turundusstatistikatest, et ka Eesti poeketid juhivad konkurentsivõimelise hinna printsiibist^{26,27}, mis keskkondlike ja sotsiaalseid tegureid suuresti eirab. Teiseks on ühiskonnas madal teadlikkus sellest, mida toidupoed saaksid ja peaksid tegema, et hallata oma tarneahelates ja äritegevuses laiemalt vastutustundlikkusega seotud riske. Vähenenud teadlikkus pärsib poekettidel oma tegevuse vastutustundlikumaks muutmist ja takistab tarbijatel vastutustundlikumate tarbimisotsuste tegemist. Kolmandaks pole toidupoed piisavalt läbipaistvad selle osas, kas ja kuidas nad oma ostuprotsessides vastutustundlikkusega seotud riske haldavad. See takistab Eesti inimestel teadliku teenusepakkuja valiku tegemist ja pärsib sektori kui terviku arengut.

²⁰ Taylor, K., [2021](#), Lawmakers call for green 'due diligence' in Europe's supply chains. Euractiv.

²¹ Euractiv, [2021](#), Europe needs laws to stop import of deforestation-linked products, lawmakers say.

²² Howells, R., [2021](#), Germany Raises The Bar For Supply Chain Traceability And Sustainability. Forbes.

²³ Eerme, M., [2021](#), Jaeketid kindlustavad oma turupositsiooni, esikolmikus toimus vahetus. Äripäev.

²⁴ Kaubi, S., [2020](#), Õiglasem toidukaubandus Eesti jaekettides. TÜ Pärnu Kolledž.

²⁵ Toidufoor, [2022](#), Toidufoor.

²⁶ Lees, M., [2021](#), Konkurents ja hinnasõda teravneb jaekaubanduses lähiaastatel veelgi. Postimees.

²⁷ Rebane-Mäe, L., [2021](#), KASULIKU OSTUKORV | Vaata, kelle tooli hinnasõda kõigutab: kellel on päriselt parimad hinnad ja kes kampaniasõnumitega hämmab? Delfi Ärileht.

Tabel 2. Eesti suuremad toidupoeketid

Poekett	Lühikirjeldus	Turuosa 2020 ²³	Poodide arv ²⁸	Pea-kontor	Fookuspiirkond
Coop Eesti	Coop Eesti koosneb 19 piirkondlikust tarbijate ühistust ja Coop Eesti Keskühistust.	24.41%	Üle 300	Eesti	Üle Eesti, maapiirkonnad ja linnad
Selver	Selver kuulub 100% Tallinna Kaubamaja Gruppi, mis on 1997. aastast Balti börsil noteeritud ettevõtte.	18.31%	Üle 70	Eesti	Üle Eesti, rohkem linnad
Maxima	Maxima kuulub Leedu ettevõttele Maxima Grupe UAB, mille omanik on VP Grupé. Eestis haldab ketti Maxima Eesti OÜ.	17.59%	Üle 80	Leedu	Üle Eesti, rohkem linnad
Rimi	Rimi Baltic omanik on Rootsi ettevõtte ICA. Eestis haldab poeketti Rimi Eesti Food AS.	13.38%	Üle 80	Rootsi	Üle Eesti, rohkem linnad
Prisma	Prisma hüpermarketite kett kuulub Soome ettevõttele S-ryhmä. Eestis haldab kauplusi AS Prisma Peremarket.	6.04%	Üle 10	Soome	Harjumaa (Tallinn), Tartu, Narva (2021. aasta lõpus avalikustasid laienemiskaava üle Eesti, valdavalt linnadesse)
Grossi Toidukaubad	Kaubamärgi omanik on eestimaisel erakapitalil rajatud OG Elektra AS, mille juhatuse esimees ja ainuomanik on Oleg Gross.	5.97%	Üle 70	Eesti	Üle Eesti, rohkem maapiirkonnad
Meie Toidukaubad	RRLektus AS on eraomandis toidukaupade jaemüügiga tegelev ettevõtte, mis kasutab kaubamärki Meie Toidukaubad.	2.07%	Üle 60	Eesti	Üle Eesti, rohkem maapiirkonnad

Eesti seadused ei kohusta veel ettevõtteid arvestama tarnetes keskkonnakahju või inimõiguste rikkumisega. Ebaausate kauplemistavade vältimist suunavad aga nii vabatahtlikud kui ka seaduslikult siduvad regulatsioonid. 2018. aastal võtsid põllumajanduse ja toiduga seotud Eesti ettevõtete esindusorganisatsioonid vastu Head Tavad toiduainete verti-

kaalses tarneahelas¹⁶. Dokument sätestab, et sellega liitujad (mh mitmed toidupoeketid) järgivad häid kauplemistavasid. Seaduse tasandil jõustus 2021. aasta lõpus Põllumajandustoote ja toidu tarneahelas ebaausa kaubandustava tõkestamise seadus, mis sätestab 16 ebausat kaubandustava, mis on toidutarneahelas ostja ja müüja vahel keelatud²⁹. Näiteks ei luba seadus ostjal

²⁸ Andmed poekettide toidupoodide arvu kohta pärinevad poekettide kodulehtedelt 2022. aasta jaanuari seisuga.

²⁹ Riigi Teataja, 2022, Põllumajandustoote ja toidu tarneahelas ebaausa kaubandustava tõkestamise seadus.

keelduda toidukaupade ostmisest kui lepingulisest kohustusest ebamõistlikult lühikese etteteatamisajaga. Samuti keelab see ühepoolset muuta müügilepingu tingimusi, mis on seotud tarne või kohaletoimetamise sageduse, viisi, koha, aja, mahu, hindade või teiste teguritega. 2015. aastal avaldatud uuring¹ ja uue seaduse alles hiljutine vastuvõtmine aga viitavad, et ebaausad kauplemisvõtted, nt lepingutingimuste pealesurumine, võivad praktikas olla endiselt levinud.

Eelneva taustal on oluline kaardistada hetkeolukorda ja arenguid süsteemselt, et mõista, kuidas toidupoeketid saaksid oma hankeprotsesse muuta läbipaistvamaks ja vastutustundlikumaks.

Uuringu eesmärk

Käesoleva uuringu eesmärk on hinnata ja võrrelda Eesti toidupoekette vastavalt sellele, kas ja kuidas nad arvestavad ja maandavad oma tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riske. Uuring ja selle tulemused aitavad esile tuua toidupoodide rolli ja võimalusi kestliku arengu tagamisel, inimõiguste järgimisel, keskkonna hoidmisel ja kliimamuutuste pidurdamisel. Lisaks aitab uuring tõsta teadlikkust ja läbipaistvust selle osas, mida Eesti toidupoed teevad praegu ja mida nad saaksid ja peaksid tegema tõhusamalt, et olla tarneahelates vastutustundlikumad.

Täpsemalt võimaldavad uuringutulemused:

- **Toidupoodidel** hinnata, võrrelda ja edendada oma tarneahelate vastutustundlikkusega seotud eeskirju ja protsesse, tuginedes hindamisraamistikus kasutatud rahvusvaheliselt tunnustatud suunistele, ning toetada sektorisiseselt nii koostööd kui ka konkurentsi vastutustundlikkuse edendamiseks.
- **Eesti inimestel** saada ülevaade toidupoodide tarneahelate vastutustundlikkusest ning kasvatada nõudlust kestlikumate praktikate järele, suunates poode oma tarnete vastutustundlikkust edendama või valima sisseostude tegemisel vastutustundlikuma toidupoe.
- **Vabaühendustel** mõista toidupoodide strateegilist rolli laiemalt globaalsetes tarneahelates ning kestlikus arengus ja kitsamalt erinevates toidusüsteemidega seotud teemades nagu nt keskkond, inim- ja tööõigused, ning seekaudu

suunata toidupoode olema vastutustundlikumad ja kestlikumad.

- **Riigiasutustel** hinnata toidupoodide riskide haldamise tõhusust tarneahelates ja leida võimalusi, kuidas täiustada regulatsioone ja nende rakendamist ning toetada jaesektoris vastutustundlikkuse edendamist riiklikul tasandil.

2. Metoodika

Hindamisraamistik

Hindamisraamistiku küsimused tuginevad peamiselt organisatsiooni Oxfam teostatud uuringule *Behind the Barcodes Supermarkets Scorecard*³⁰, mis on kohandatud Eesti konteksti toidupokettide tarneahelate vastutustundlikkuse hetkeseisu hindamiseks. Antud raamistik on valitud peamiseks lähtekohaks, kuna see baseerub rahvusvaheliselt tunnustatud standarditele ja põhimõtetele. Aluseks on võetud näiteks ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtted, OECD vastutustundliku äritegevuse hoolsuskohustuse juhend, OECD-FAO juhised vastutustundliku põllumajanduse tarneahelate kohta, ETI (eetilise kauplemise algatus) inimõiguste hoolsuskohustuse raamistik jt.

Lisaks on hindamisraamistikku täiendatud Euroopa Liidu 2015. aastal ellu kutsutud SUPPLY CHA!NGE kampaania käigus läbi viidud uuringu³¹ ning Vastutustundliku Ettevõtluse Foorumi CSR Indeks³² sisalduvate kriteeriumitega. Hindamisraamistiku Eesti konteksti seadmisel on nõu peetud ka teiste vabaühenduste, Mondo ning Eestimaa Looduse Fondi, spetsialistidega.

Hindamisraamistik on struktureeritud viieks üksteist täiendavaks valdkonnaks, mis võimaldavad laiapõhjaliselt hinnata toidupokettide tarneahelate vastutustundlikkust. Ülevaate kaetud valdkondadest, nende sisust ning küsimuste arvust leiab alljärgnevast Tabelist 3.

Tabel 3. Hindamisraamistik

Valdkond	Kirjeldus	Küsimusi
1. Strateegia ja eeskirjad	Ettevõtteüleised strateegiad, põhimõtted, eeskirjad ja meetmed tarneahelates vastutustundlikkuse tagamiseks.	17
2. Juhtimine ja läbipaistvus	Vastutustundlikkuse protsesside juhtimine ja vastutusalad ning personali vastav koolitamine. Lisaks ettevõtte tegevuste, sh monitoorimise, aruandluse ning tarneahelate läbipaistvus.	9
3. Omamärgitooted	Omamärgitoodete ostuprotsessi vastutustundlikkusega seotud põhimõtted, sh koostöö tootjate ja tarnijatega. Omamärgitoodete puhul on oluline vaadata täiendavaid kriteeriume, kuna nende tootmise ja tarnimise eest lasub kogu vastutus kaubandusketil. ³³	11

³⁰ Oxfam GB, 2022, How does your supermarket check out on human rights?

³¹ SUPPLY CHA!NGE, 2022, Questionnaire on Sustainable food value chains of European supermarkets

³² Vastutustundliku Ettevõtluse Foorum, 2022, Vastutustundliku ettevõtluse indeks.

³³ Inselberg, K., 2013, Rimi: omamärgitoodete kvaliteedi eest vastutab täielikult jaekaubamees. Postimees.

Valdkond	Kirjeldus	Küsimusi
4. Esmatootjad ³⁴	Esmatootjate heaoluga seotud põhimõtted, eeskirjad ja meetmed, et tagada neile õiglane osa toodete lõppväärtusest ning edendada toidutööstuses nende õigusi ja läbirääkimisvõimet.	12
5. Tööõigused ³⁵	Tarneahelates hõlmatud tööliste õigustega seotud põhimõtted, eeskirjad ja meetmed, sh tööstandardite edendamine, naistöölise positsiooni parandamine, tööliste ühine-misvabaduse toetamine jm.	12

Viie kirjeldatud valdkonna peale on kokku 61 küsimust. Terviklik hindamisraamistik koos valdkondade ja nende alla kuuluvate küsimustega on välja toodud Lisas 1.

avalikud eeskirjad ja avaldused, pressiteated, sotsiaalmeediapostitused ja sõnavõetud meedias. Hindamisel on arvestatud kuni 3 aastat vanu allikaid (avaldatud hiljemalt 2019. aasta jooksul).

Hindamise ulatus

Uuring hindab ligi 90% Eesti turust katvaid jaekette: Coop Eesti, Maxima Eesti, Selver, Rimi Eesti Food, Prisma Peremarket, OG Elektra (Grossi Toidukaubad) ning RRLektus (Meie Toidukaubad).

Hindamisel on küsimustele võimalikud vastused "jah" (küsimusele on terviklikult vastatud või vastus kohaldub tervele ettevõttele), "osaliselt" (vastus kohaldub vaid teatud tootegruppidele või kriteeriumitele) või "ei". Iga vastus, mis on saanud hinnangu "jah" või "osaliselt", peab olema tõendatud allikaga, mis vastab kolmele kriteeriumile:

1. avalikult kättesaadav, et igal tarbijal ja huvilisel oleks võimalik vastust avalikule teabele tuginedes kontrollida;
2. eestikeelne, kuna ettevõtte pakuvad tooteid Eesti turul valdavalt Eesti klientidele;
3. näitab seost ettevõtte protsesside ja tegevusega Eestis.

Olenevalt küsimusest võivad allikateks olla näiteks majandusaasta aruanded, vastutustundlikkuse aruanded, ettevõtete veebilehtedel avaldatud teave,

Protsess

Hindamisprotsessi esimene osa oli esmase hindamise läbiviimine. Selleks hangiti avalikult ligipääsetavat teavet hindamisraamistikus välja toodud 61 küsimuse kohta uuritavate jaekettide veebilehtedelt, avalikest aruannetest, sotsiaalmeediast ja teistest kanalitest.

Teiseks paluti poodidel esialgset hindamist kinnitada või täiendada. Sellele eelnevalt oli uuritavatega ühendust võetud, et selgitada uuringu tagamaid ja eesmärki ning täpsustada kontaktisikud, kes antud valdkonnaga ettevõttes tegelevad. Toidupoodidel paluti esimest hindamist tagasisidestada 4 nädala jooksul perioodil 12.11.2021-10.12.2021. Selle aja jooksul tagasisidestasid esialgset hindamist kolm toidupoodi: Rimi, Selver ja Meie Toidukaubad. Rimi esindajaga toimus ettevõtte initsiatiivil videokõne, kus arutati uuringu ülesehitust ning laiemat sektorisest konteksti, ning Rimi edastas eeltäidetud hindamisraamistiku osas hiljem e-maili teel lisateavet. Selver kinnitas kirjalikult, et esialgne hindamine on täpne ning täiendada ei soovi. Meie Toidukaupade esindaja helistas ja selgitas nende kui väikepoeketi spetsiifikat ja kinnitas, et neil puuduvad avalikud allikad, millega hindamist täiendada. Toidupoekettide hindamise tulemused on küsimuste lõikes välja toodud käesoleva dokumendi Lisas 1 ning koos allika-

³⁴ Esmatootjate all on mõeldud põllumajandusettevõttes või sellega sarnasel tasandil toiminguid tegevaid osapooli, kes ei muuda toote esialgset kuju ja omadusi (nt loodussaaduste korjamine ja kogumine, taimsete toodete kasvatamine, saagikoristamine, kalapüük, jahitegevus jne).

³⁵ Käesolevas uuringus on tööõiguste all käsitletud vaid tarneahelates hõlmatud tootjate ja tarnijate töölisi ja nende õigusi, välistades näiteks toidupoes töötava personali.

tega Exceli formaadis üles laetud Estwatchi veebilehele³⁶.

Kolmandaks, tulemused võeti kokku, analüüsiti ja visualiseeriti. Kõigepealt hinnati kõiki sobivate allikatega vastuseid: iga "jah" sai ühe punkti, "osaliselt" pool punkti ja "ei" null punkti. Seejärel arutati iga poeketi puhul keskmised tulemused kahel tasandil: 1) kogu keskmine kõikide küsimuste lõikes ja 2) keskmine tulemus viie teemavaldkonna lõikes, millele määrati värvid skaalal punane-kollane-roheline (vt Tulemused). Viimaks selgitati analüüsitulemusi ning koostati nendele tuginevad soovitusel toidupoodidele ja teistele osapooltele Eesti toidupoekettide ostuprotsessides vastutustundlikkuse edendamiseks.

Piirangud

Kasutatud meetodikal on teatud piirangud. Esiteks tugineb küsimuste hindamine allikatele, mis on eesti keeles ja avalikult kättesaadavad. Seetõttu ei tähenda "ei" alati seda, et toidupood konkreetse küsimusega ei tegele, vaid et puuduvad allikad, mis kinnitaks, et jaekett seda Eesti turul teeks. Käesolevas uuringus võetakse arvesse vaid teavet, mis on kättesaadav ja mõistetav kõigile seotud osapooltele – Eesti inimestele, vabaühendustele, konkurentidele, riigiasutustele, meediale jt –, kes saavad soovi korral algallikale tuginedes hinnata, kas ja kuidas toidupoed äriotsustes inimõiguste ja keskkonnaga arvestavad.

TTeiseks arvestati nende toidupoekettide puhul, kes nelja nädala pikkuse perioodi jooksul täiendustest märku ei andnud, et esialgselt saadetud hindamine on täpne. Kiri uuringu teostamisest, hindamistabel, meeldetuletused ning ka teave selle kohta, et loeme hindamise õigeks, kui toidupoe poolt täiendusi ei tule, saadeti nii ettevõtete üldisele e-posti aadressile kui ka juhtivatel ja teemaga seotud positsioonidel olevatele töötajatele.

Kolmandaks: kuigi "jah" või "osaliselt" vastused on kinnitatud, tuginedes toidupoodide avalikele eeskirjadele, suunistele või teistele allikatele, ei saa alati kontrollida, kas ja kuidas neid rakendatakse ettevõtte sisetistes protsessides. Küll aga viitavad allikad sellele, mis meetmeid ettevõtted endi sõnul rakendavad, et tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riske arvestada ja maandada, ning võimaldavad kinnitada nende tõhusust jätku-uuringutes.

³⁶ Estwatch, [2022](#), Eesti toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse hindamine 2022.

3. Tulemused

Toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse võrdlustabel

Tabelis 4 on uuringutulemused kokku võetud ja toidupoekette võrreldud kirjeldatud viie valdkonna lõikes. Iga toidupoeketi juures on märgitud esiteks koondtulemus kõigi 61 küsimuse lõikes (100% on 61 punkti) ja teiseks keskmine tulemus iga valdkonna puhul (100%-le vastav punktide arv sõltub iga valdkonna juures olevast küsimuste arvust, mis on tabelis märgitud valdkonna nimetuse kõrval punktidenä).

Tabel 4. Eesti toidupoekettide ostupraktikate vastutustundlikkuse võrdlus

	KOGU-SKOOR*	Strateegia ja eeskirjad (17 punkti)	Juhtimine ja läbipaistvus (9 punkti)	Omamärgitooted (11 punkti)	Esma- tootjad (12 punkti)	Töö- õigused (12 punkti)
Coop Eesti	9%	15%	11%	0%	8%	8%
Grossi Toidukaubad	0%	0%	0%	0%	0%	0%
Maxima	5%	12%	0%	0%	0%	8%
Meie Toidukaubad*	0%	0%	0%	-	0%	0%
Prisma	18%	44%	11%	9%	0%	13%
Rimi	32%	71%	33%	18%	4%	17%
Selver	19%	41%	11%	18%	4%	8%

0%-10%	11%-30%	31%-50%	51%-70%	71%-100%
--------	---------	---------	---------	----------

* Koguskoor on protsent kõikidest punktidest (kokku 61). Kuna Meie Toidukaupadel puuduvad omamärgitooted, siis seda valdkonda ei ole võimalik hinnata ning nende kogupunktide arv on 61 asemel 50.

Peamised tulemused ja head näited

Eesti toidupoeketid arvestavad ja maandavad tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riske kas ebapiisavalt või üldse mitte. Uuritud ettevõtetest on kõige enam pööranud ostupraktikate vastutustundlikkusele tähelepanu Rimi (32% kõikidest punktidest), kellele järgnevad Selver (19%), Prisma (18%), Coop (9%) ning Maxima (5%).

Eesti seitsmest suuremast poeketist viiel – Rimi, Selver, Prisma, Coop ja Maxima – leidub avalikke materjale, mis puudutavad otseselt või kaudsemalt tarneahelate vastutustundlikkust. Kahel uuringusse hõlmatud väiksema turuosaga toidupoeketil – Grossi Toidukaubad ning Meie Toidukaubad – puuduvad tarneahelate vastutustundlikkusega seotud avalikud materjalid täielikult.

1. Strateegia ja eeskirjad

Tarneahelate vastutustundlikkuse osas on kirjalikult fikseeritud põhimõtted olemas seitsmest uuritud toidupoeketist vaid kolmel: Prisma³⁷, Rimi³⁸ ja Selveril³⁹. Ülejäänud neljal poeketil puuduvad avalikud allikad, mis kinnitaksid, et nad lähtuvad ostuprotsessides vastutustundlikkust puudutavatest põhimõtetest. Ettevõtte tasandil vastutustundlikkust puudutavate põhimõtete kokkuleppimine ning nende fikseerimine on fundamentaalne samm tarneahelates inimõiguste ja keskkonnaga seotud riskide maandamiseks.

Vastutustundlikkuse põhimõtteid avaldanud kolmest poeketist on strateegia rakendamiseks olemas avalik eeskiri vaid Rimi³⁸. Mahakantud toidujäätmete käitlemise osas on sätestanud kolm poodi, Rimi^{40,41}, Prisma⁴² ja Coop⁴³, millest ja kuidas oma tegevuses lähtuvad. Uuritavatest ettevõtetest on vaid Selver³⁹

hinnanud enda tegevust enim mõjutavaid keskkondlikke, sotsiaalseid ja juhtimisega seotud riske.

Tarneahelate vastutustundlikkuse tagamiseks on erinevaid meetmeid rakendanud kõik uuritud toidupoeketid peale Grossi Toidukaupade ja Meie Toidukaupade. Näiteks on kõik viis poeketti avalikult boikoteerinud mõne ettevõtte toodangut, kui tootja on käitunud vastutustundetult^{44,45}. Uuringutulemused aga viitavad, et antud meede on tulenenud tõenäoliselt pigem avalikkuses tõstatatud probleemile reageerimisest ja poe mainekujundusest, kui ettevõtte tasandil toidukategooriate vastutustundlikkuse pidevast seiramisest, et taoliste tootjate ja/või tarnijate kaupade müümist välistada. Kolm toidupoeketti – Prisma⁴⁶, Rimi³⁸ ja Selver³⁹ – on välja toonud, et jälgivad ja eelistsivad hankeprotsessides tooteid, mis on verifitseeritud kolmandate osapoolte nagu näiteks Fairtrade poolt.

Hea näide: poekettide koostöö vabaihendustega

Maxima, Prisma ja Rimi paistavad ülejäänud viiest uuritud poeketist silma selle poolest, et on toidutarneahelate vastutustundlikumaks muutmisel teinud koostööd vabaihendustega.

Koostöö inimeste ja keskkonna huvisid esindavate organisatsioonidega võimaldab poekettidel paremini mõista kodanike ootuseid nende äritegevusele ja töhussamalt hinnata ning edendada oma protsesside ja otsuste vastutustundlikkust.

Huvikaitseorganisatsioonidega on sortimendi kujundamisel teinud koostööd vaid Maxima, Prisma ja Rimi, kes on kõik organisatsiooni Nähtamatud Loomad

³⁷ Prisma, 2022, Ettevõttest.

³⁸ Rimi, 2020, Jätkusuutlikkuse suunised.

³⁹ Tallinna Kaubamaja Grupp, 2021, Auditeeritud majandusaasta aruanne 2020.

⁴⁰ Rimi, 2022, Rimi vastutustundliku ettevõtluse raport 2020.

⁴¹ Bats, K., 2021, Katrin Bats: kogukonnad tahaksid toitu laiali jagada, aga hügieenireeglid kägistavad meid. Eesti Päevaleht.

⁴² Prisma Peremarketid, 2021, Koostöö Toidupangaga. Prisma Facebook.

⁴³ Coop, 2022, Keskkonna heaks.

⁴⁴ Laugen, L., 2020, Eestiski müüdavaid Adugsi küpsiseid toodeti Lätis orjatööga. Delfi ÄriLeht.

⁴⁵ Bollverk Emily, 2021, Orjatööga toodetud küpsised on endiselt müügis. Postimees.

⁴⁶ Prisma, 2021, Räägime õiglasest kaubandusest. Prisma Blogi.

toetusel lubanud loobuda puurides kasvatatavate kanade munade müügist⁴⁷. Lisaks on Rimi eeskujuliku näitena teinud regulaarset koostööd Eestimaa Looduse Fondiga jätkusuutliku kala- ja mereanni sortimendi kujundamisel ning ohustatud kalade ja mereandide sortimendist välja arvamisel⁴⁸.

Tarneahelaga seotud logistika keskkonnamõju hindamisele ning antud mõju vähendamiseks meetmete kasutusele võtmisele on avalikes allikates viidanud Rimi⁴⁰ ning osaliselt ka Coop⁴⁹. Puuduvad allikad, mis kinnitaksid, et teised uuritud poeketid hindaksid ja vähendaksid keskkonna- ja kliimamõju logistikas, mis on sektoris üks peamistest keskkonnavalajälge panustajatest.

Prisma on ainus toidupoekett, kel on olemas anonüümne vihjeteenuse kanal⁵⁰, mida saab kasutada, kui tekib kahtlus, et ettevõttes ei järgita kokkulepitud eetilisi põhimõtteid. Mainitud kanal ei pruugi tagada tarneahelas hõlmatud tootjatele, töölistele ja tarnijatele otsese juurdepääsu kaebuste esitamise ja lahendamise mehhanismidele ja õiguskaitsevahenditele. Küll aga võimaldab see meede vähemalt osaliselt adresseerida tarneahelates hõlmatud inimeste õiguste kaitset ning järelevalvet ettevõtte eetilistest põhimõtetest kinnipidamise osas.

2. Juhtimine ja läbipaistvus

Rimi³⁸ on ainsa poeketina määranud avalikult kindlaks, kes vastutab juhtkonnas tarneahelates ja ostuprotsessides inimõiguste ning keskkondlike standardite järgimise eest. Ükski uuritud ettevõtte pole aga avalikult välja toonud, kes vastutab operatiivsel tasandil ettevõtte ostupraktikate ja tarneahelate vastutustundlikkuse strateegia rakendamise ja järelevalve eest. Lisaks pole ükski poekett avaldanud juhatuse arutelude kokkuvõtteid inimõiguste ja keskkondlike standardite teemadel, mis võimaldaks tarbijatel ja teistel osapooltel tutvuda juhatuse seisukohtadega jätkusuutlikkuse osas.

Hea näide: Selveri ja Rimi regulaarne vastutustundlikkuse aruandlus

Regulaarne aruandlus vastutustundlikkuse ja kestlikkuse teemadel võimaldab toidupoeketil näidata tarbijatele, investoritele ja teistele osapooltele, et ettevõtte arvestab oma mõjuga inim- ja tööõigustele ning keskkonnale. Lisaks võimaldab aruandlus olla läbipaistev toidupoeketi tegevusi mõjutavate sotsiaalsete ja keskkondlike riskide ja võimaluste osas.

Seitsmest uuritud toidupoeketist koostavad iga-aastaseid vastutustundlikkuse aruandeid oma tegevustest ja eesmärkidest vaid Selver ja Rimi.

Konkreetse näitena toob Selveri³⁹ vastutustundlikkust hõlmav aruanne välja andmed toidukaupade päritolust, sealhulgas kui suur osa kaupadest on pärit kõrge sotsiaalse riskiga riikidest. Lisaks antakse ülevaade toidupoeketi energiakasutusest ning konkreetsetest meetmetest, mida rakendatakse energiakasutuse efektiivsuse tõstmiseks. Ühtlasi tuuakse välja plaanid keskkonnamõju kaardistamise ning süsiniku jalajälje vähendamise pikaajalise plaani koostamise osas.

Rimi⁴⁰ toob oma aruandluses välja näiteks sihi teha sotsiaalne audit 100% Rimi omamärgi toodete tarnijatele, kes tegutsevad kõrge riskiga riikides. Sealjuures mõeldakse ning tuuakse aastate lõikes välja eesmärgini jõudmise progressi. Lisaks raporteerib Rimi kolmes Balti riigis asuvate toidupoodide süsinikdioksiidi heitkogustest ning toob eesmärgina välja koostöö tarnijatega, et süsiniku jalajälge vähendada.

Kummagi poeketi aruanded saaksid oluliselt detailsemalt kirjeldada ja hinnata tarneahelate vastutustundlikkusega seotud konkreetsemaid riske, tegevusi ja eesmärke. Küll aga on aruandluse olemasolu üks olulisemaid samme läbipaistvuse ja vastutustundlikkuse edendamise suunas.

⁴⁷ Nähtamatud Loomad, 2022. Üha enam Eesti ettevõtteid lõpetab puurikanade munade kasutamise.

⁴⁸ Rimi, 2022. Rimi loobub ohustatud kalaliikide sisseostust.

⁴⁹ Äripäev, 2021. Coop muudab kaubandusvaldkonda rohelisemaks (sisuturundus).

⁵⁰ WhistleB, 2022. Anonüümse vihjeteenuse kanal (S-grupp).

Vaid kaks hinnatud toidupoeketti – Rimi⁴⁰ ja Selver^{39,51} – koostavad iga-aastaselt aruande oma põhitegevuse mõjudest ja ettevõtte vastutustundlikkusest. Ülejäänud viis poeketti ei jaga tarbijatele, investoritele ja teistele osapooltele regulaarselt teavet, mida on vastutustundlikkuse tagamiseks tehtud. Rimi ega Selver ei avalda aga süstemaatiliselt andmeid Eesti või rahvusvaheliste tarneahelate ja ostupraktikate vastutustundlikkusega seotud kohustuste täitmise ja progressi kohta: Rimi puhul ÜRO ülemaailmne kokkulepe (UN Global Compact), millele on grupitasandil kirjutanud alla ICA Gruppen, ja Selveri puhul ettevõttespetsiifiline Hea äritava, mis tugineb Finantsinspeksiooni Hea Ühingujuhtimise tavale, OECD hargmaiste ettevõtete juhiste ja ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtetele.

Ükski poekett, sh vastutustundlikkuse aruandeid koostavad Rimi ja Selver, ei tunnista sotsiaalauditit kui formaalse ülevaate andmise piiranguid toidukaupade tarneahelates töö- ja inimõiguste tagamise hindamisel. Lisaks pole rakendatud meetmeid mõju sügavamaks mõistmiseks ja raporteerimiseks. Sellised meetmed on näiteks tarneahelatega seotud riskide, väärtuste ja võimuhete kaardistamine või tarneahelate tööliste ja esmatootjate heaolu jälgimine sotsiaalauditist põhjalikumatel viisidel, mh inimõiguste mõju hindamise kaudu (*Human Rights Impact Assessment*).

Nii Coop⁴³, Prisma⁵² kui ka Rimi⁵³ võimestavad kampaaniate ning informatiivsete alalehtede kaudu tarbijaid mõistma oma ostuotsuste keskkondlikke ja sotsiaalseid mõjusid ning suunavad neid tegema jätkusuutlikke tarbimisotsuseid. Samas ei ole tarbijatel võimalust teha teadlikult eetilisi otsuseid, kuna ükski poekett ei avalikusta tootjate ja tarnijate nimesid ka kõrgema riskiga toidukategooriates, nt mis on pärit piirkondadest, kus on inimõiguste ja keskkonnanohu eiramise risk. Muuhulgas pole vastavat teavet avaldatud ka lihatoodete ega mereandide puhul, kus tootjad võiksid olla avalikustatud kuni söödatasemeni.

3. Omamärgitooded

Toidupoeketi eritellimusel valmistatud ja ainult selles poeketis vastava kaubamärgiga müüdavate toodete ehk omamärgitoodete tootmise ja tarnimise osas lasub kogu vastutus poeketil. Eelnevalt tulenevalt olid omamärgitoodete puhul vaatluse all lisaks üldistele eeskirjadele ka täiendavad kriteeriumid.

Eestis eelistavad kliendid toidupoodide omamärgitooted aasta-aastalt üha enam eelkõige majanduslikel kaalutlustel, sest need on tavapärasest bränditoodetest soodsamad⁵⁴. Omamärgitoodete suurem levik ja menu ohustavad aga toiduainetööstust⁵⁵, kuna suurendavad veelgi enam toidupoeketi kui nii-öelda väravavahi rolli, kellel on majanduslik võim nii tootjate ja tarnijate üle kui ka võim suunata klientide valikut. Analüüsitud ettevõtetest pole vaid Meie Toidukaupadel omamärgitooted. Ülejäänud kuus toidupoeketti müüvad omamärgitooted, mitmed neist erinevate kaubamärkide alt.

Kuuest omamärgitoodetega poeketist on erineval määral kinnitanud avalikult vaid Prisma, Rimi ja Selver, et arvestavad omamärgitoodetes vastutustundlikkusega. Nii Prisma⁵⁶ kui ka Rimi⁴⁰ on välja toonud, et omamärgitoodete tootjate valimise protsessi on kaasatud jätkusuutlikkuse kriteeriumid, aga avalikes eestikeelsetes allikates pole täpsustatud, mis osas hõlmavad need näiteks inimõiguste või keskkonnaga seotud tegureid. Selveri emafirma Tallinna Kaubamaja Grupi majandusaasta aruandest³⁹ selgub, et ettevõtte on hinnanud riske sotsiaalsete mõjude kohta, mida omamärgitoodete ostupraktikad võivad toodete tarneahelates avaldada. Selver pole aga täpsustanud hindamise tulemusi või seda, kuidas ettevõtte neid oma ostupraktikate edendamisel arvestab. Lisaks pole ükski poekett toonud välja, et oleks hinnanud omamärgitoodete ostupraktikate keskkondlikke riske ja mõjusid.

Mitte ühelgi toidupoeketil pole avaldatud eraldi omamärgitoodete ostu-eeskirja, mis hõlmaks vastutustundlikkuse elemente. Samuti pole välja toodud, kes töötajatest ja millises ulatuses omamärgitoodete hankimise eest vastutab. Vaid Selveri³⁹ puhul nähtus,

⁵¹ Tallinna Kaubamaja Grupp, 2020. Auditeeritud majandusaasta aruanne 2019.

⁵² Prisma, 2022. Prisma panustab õiglase kaubanduse levikusse. Prisma Blogi.

⁵³ Rimi, 2022. Mida võib rääkida toitumise ja tervisesümbolite kohta?

⁵⁴ Maranik, B., 2021. Mis on omamärgitooded ning miks need sageli tavatoodetest odavamad on? Delfi Ärileht.

⁵⁵ Rudi, H., 2013. Omamärgitooded ohustavad Eesti toiduainetetööstust. Postimees.

⁵⁶ Prisma, 2021. Mis on omabrand ja miks neid tooteid eelistada tasub? Prisma Blogi.

et ettevõtte pakub omamärgitoodete ostujuhtidele koolitusi seoses ostupraktikate vastutustundlikkuse eeskirjade ja nende rakendamisega.

Toidupoeketid, sh omamärgitoodetes vastutustundlikkust mingil määral arvestavad poed, valdavalt ei avalda, kuidas nad seda teevad. Ainus erand on Rimi, kes on avalikult kinnitanud⁴⁴, et teavitab kõiki omamärgitoodete tootjaid ja tarnijaid oma ostupraktikate vastutustundlikkusega seotud ootustest ja nõuetest. Ükski poekett pole aga kirjeldanud, kas ja kuidas pakutakse omamärgitoodetega seotud tootjatele ja tarnijatele tuge vastutustundlikkusega seotud standardite ja eeskirjade järgimisel. Samuti pole sätestatud, kuidas tagatakse, et omamärgitoodetes kasutatud toorained oleks toodetud vastutustundlikult. Puudub ka info, et ükski ettevõtte oleks määranud minimaalsed etteteatamisajad omamärgitoodetele rakenduvate nõuete muutmise ja nende tarnimise aegade vahel madalama sissetulekuga riikidest, et välistada ebaausad kauplemisvõtted ja tagada tootjatele ja tarnijatele stabiilsus.

Kuigi omamärgitoodete tarneahelas peaks poekettidel olema enim teavet, pole ettevõtetel läbipaistvad: mitte ükski ettevõtte ei too omamärgitoodetel läbivalt välja, kes on tegelik tootja või kelle vahendusel on toode hangitud.

4. Esmatootjad

Esmatootjad on põllumajandusettevõttes või sellega sarnasel tasandil toiminguid tegevad osapooled, kes ei muuda toote esialgset kuju ja omadusi (nt loodussaaduste korjamine, taimsete toodete kasvatamine, saagikoristamine, kalapüük, jahitegevus jne). Käesolevas uuringus on esmatootjate all silmas peetud kõikide tarneahelate alguses olevaid osapooli, mistõttu vaid Eesti esmatootjatele kohalduvad meetmed kajastusid hindamises poole punktiga.

Ükski ettevõtte pole avalikult välja toonud, et peab oluliseks seda, et tarneahelate alguses olevatele esmatootjatele jääks õiglane osa toodete lõppväärtusest. Samuti ei ole ükski ettevõtte võtnud vastutust selle eest, et tarneahelates esmatootjaid toetada, tagada nende äritegevusele jätkusuutlikkus ning

elamisväärne sissetulek.

Esmatootjate jätkusuutlikkust toetavad vaid kolm uuritud poeketti seitsmest ja ka eesrindlikumad teevad seda üksnes Eesti kontekstis, mitte välismaiste tarneahelate puhul. Nimelt Coop⁵⁷, Rimi^{58,59} ja Selver^{39,60} on välja toonud, et toetavad väikeseid toidutootjaid, tagades neilt õiglase ja stabiilse tarnimise. Eelmainitud pühenduvad aga eelkõige Eesti väiketootjatele ja kodumaisele talutoodangule ning puuduvad viited, et nad järgiksid sama põhimõtet ka välismaiste esmatootjate puhul. Partneritega ühisalgatustes edendab esmatootjate jätkusuutlikkust osaliselt vaid Coop⁵⁷, kes on välja toonud, et teeb koostööd piirkondlike väiketootjatega ning Maaeluministeriumiga programmi "Ma armastan Eesti toitu" raames.

Hea näide: Coop tagas piimatootjatele õiglasema sissetuleku

2016. aastal kutsus Coop ellu aktsiooni⁶¹, mille raames tõurule piima, mille iga liitri pealt maksti Eesti piimatootjatele täiendavalt kümme senti. Kuigi tegemist on vana algatusega ning seetõttu käesolevas hinnangus ei kajastu, on tegemist eesrindliku näitega, et juhtida probleemile tähelepanu ning panustada sellesse, et esmatootjad saaksid õiglasema osa toote lõppväärtusest.

Kuigi Coop, Rimi ja Selver toetavad Eesti esmatootjaid, pole ükski uuritud poekett avalikult hinnanud või raporteerinud oma tegevuse mõju esmatootjatele ning toetanud nende heaolu süsteemsemalt. Näiteks puuduvad allikad, mis kinnitaksid, et Eesti toidupoeketid oleksid:

- hinnanud oma tarneahela mõju esmatootjate inimõigustele;
- mõõtnud ja avalikustanud vähemalt kõrge riskiga toidukategooriates esmatootjatele makstava väärtuse osakaalu toote lõpphinnast ning rakendanud ostuprotsessides meetmeid, et esmatootjad saaksid õiglasema osa toodete

⁵⁷ Coop, 2022, Kogukonna heaks.

⁵⁸ Rimi, 2022, Talu Toidab.

⁵⁹ Rimi, 2021, Rimi toob Eestimaise toidu nähtavale - Talu Toidab on "väike talupood" suures kaupluses.

⁶⁰ Külaots, H., 2021, Kristi Lomp: väiketootjad ei suuda kõikide kettidega koostööd teha. Äripäev.

⁶¹ Joost, M., 2016, Müügile tuleb pea poole kallim Aus piim. Postimees.

lõppväärtusest;

- rakendanud hankimistavasid, mis tugevdaksid esmatootjate läbirääkimisjõudu ja toetaksid nende võimekust kollektiivselt ühineda ja oma huvisid esindada;
- viimase kolme aasta jooksul juhtinud avalikult tähelepanu või kutsunud koostööalgatuste kaudu valitsusi, tarnijaid või teisi osapooli üles toetama seda, et esmatootjad saaksid tegutseda jätkusuutlikult, et neile oleks tagatud elamisväärtus sissetulek ning et nad saaksid õiglasema osa toodete lõppväärtusest.

Uuritud poketid pole avalikult teadvustanud, et esmatootjate seas on naised meestega võrreldes sageli oluliselt haavatavamal positsioonil. Naiste olukorra parandamiseks on poodidel oluline esmalt teadvustada praeguste probleemide algpõhjuseid. Nende hulka kuuluvad näiteks ebavõrdsed soonormid, naistevastane vägivald, tasustamata hoolduskohused ning naiste sageli ebakindel ja mitteametlik töösuhe toiduainete tarneahelates, kus hinnad on liiga madalad, et võimaldada õiglase palga maksmist. Samuti puudub avalik teave, et Eesti poketid toetaksid põllumajanduse tarneahelates naiste heaolu.

5. Tööõigused

Käesolevas uuringus on tööõiguste all käsitletud vaid pokettide tarneahelates hõlmatud tootjate ja tarnijate töölisi ja nende õigusi, välistades näiteks toidupoes töötava personali.

Tarneahelate tööliste õiguste olemusele või ostu-protsessides nendega arvestamisele viitavad seitsmest uuritud ettevõttest piiratud määral vaid Rimi ja Prisma. Rimi³⁸ on ainsa poketina avaldanud oma tarneahelate jaoks Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) tööstandarditel põhineva tööõiguste eeskirja. Avalikustatud pole aga tööõiguste eeskirja rakendamise ulatust ehk millised tootegrupid ja tarnijad on hõlmatud. Prisma on ühes oma blogipostituses⁴⁶ osaliselt teadvustanud tööõiguste rikkumiste süsteemset olemust ülemaailmsetes tarneahelates. Küll aga pole seal lähemalt käsitletud rikkumiste algpõhjuseid nagu nt tööpuudus, halvad töötingimused, sotsiaalne ja soopõhine diskrimineerimine, nõrgad regulatsioonid tootjariikides järelevalve tegemiseks jpm.

Ükski uuritud toidupokett, sh tööõiguste viidanud Rimi ja Prisma, pole avalikult hinnanud või raporteerinud oma tegevuse mõju tarneahelates hõlmatud tööliste õiguste ning panustanud antud õiguste edendamisse süsteemsemalt. Näiteks puuduvad allikad, mis kinnitaksid, et Eesti toidupoketid oleksid:

- avalikult teadvustanud, et tööstandardite parandamine tarneahelates on vastutus, mida ettevõtte tuleks jagada tarnijatega, ja toetanud või kaasa rääkinud, kuidas tõhusamalt tarneahelates hõlmatud tööliste õiguseid kaitsta;
- pakkunud tarnijatele positiivseid stiimuleid, mis toetaksid tööstandardite pidevat parendamist, või võtnud vastutuse tarnijast loobumise asemel mõjutama tööjõudu ekspluateerinud tarnijat olema vastutustundlikum;
- hinnanud oma tegevuse mõju tarneahelate erinevates etappides olevatele töölistele ja kasutusele võtnud meetmeid, mis edendaksid toiduainete tarneahelates olevate tööliste ühinemisvabadust ja kollektiivläbirääkimisi;
- rakendanud meetmeid toiduainete tarneahelates naiste positsiooni parendamiseks.

Uuritud pokettidest viis suuremat – Rimi, Selver, Coop, Maxima ja Prisma – on liitunud Kaubandus-Tööstuskoja, Kaupmeeste Liidu, Põllumajandus-Kaubanduskoja ning Toiduainetööstuse Liidu koostatud heade tavadega toiduainete vertikaalses tarneahelas¹⁶, millega on avalikult kinnitanud, et järgivad häid kauplemistavasid. Grossi Toidukaubad ning Meie Toidukaubad nimetatud hea tavaga liitunud ei ole. Ükski uuritud ettevõtte pole aga võtnud avalikku kohustust, et kõrvaldada oma tegevuses ebaausad kauplemisvõtted, kui need peaksid esinema.

4. Soovitused

Järgnevalt on esile toodud uuringutulemustele tuginevad ettepanekud, mida toidupoeketid, riigiasutused ja kodanikud peaksid ette võtma, et toidutööstuse tarneahelates vastutustundlikkust edendada.

Toidupoeketid peaksid kaardistama oma tarneahelates inimõiguste, tööliste õiguste ja keskkonnaga seotud riskid, neid süsteemselt seirama, hindama ja maandama ning neist regulaarselt ja läbipaistvalt aru andma. Täpsemalt:

- **Välja töötama ettevõtteüleised tarnete vastutustundlikkust puudutavad põhimõtted, strateegia ja eeskirjad ning neid regulaarselt uuendama.** Eesmärk peaks hõlmama nii inimõiguste ja tööliste õiguste edendamist kui ka keskkonnariskide ja -kahjude vähendamist tarneahela kõikides osades. Rakendada tuleks rahvusvaheliselt tunnustatud suunised, nt ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtteid.
- **Integreerima tarneahelate vastutustundlikkuse strateegia süsteemselt kõikidesse protsessidesse ja otsustesse.** Selleks on oluline **1)** luua tarvilikud juhtimissüsteemid (rollid ja vastutus- alad, koolitused, tasustamine, tugistruktuurid), **2)** määrata, milliseid riske ja kahjusid hallatakse ning kuidas täpsemalt, **3)** rakendada vastutustundlikkuse strateegiat grupitasandil ja **4)** tulemusi regulaarselt ja läbipaistvalt raporteerida.
- **Regulaarselt kaardistama, seirama, hindama ja arvestama oma äriotsustes vastutustundlikkusega seotud riske ja kahjusid.** Selleks tuleks **1)** arvestada igas ostus ja hankes klassikaliste finantsnäitajate kõrval ka keskkondlike ja sotsiaalseid aspekte, **2)** lõpetada ebaausate kauplemisvõtete kasutamine, **3)** süsteemselt eelistada ostuprotsessides kolmandate osapoolte verifitseeritud tooteid, nt Fairtrade, Fair for Life, Hand in Hand jt märgistega tooteid, ja teha need polettidel ja e-poodides tarbijatele mugavalt

leitavaks, **4)** kahjulikke praktikaid avastades mõjutada tootjat või tarnijat olema vastutustundlikum või ebaõnnestumisel loobuda seotud kaupade sisseostmisest, ja **5)** seista tarnijatega läbirääkimistel, sektoriülestes ühisalgatustes jt tegevustes tootjate ja tööliste õiguste, elamisväärsete sissetulekute, naiste võrdõiguslikkuse ja kollektiivse läbirääkimisõiguse eest.

- **Läbipaistvalt avaldama kõikide tarnijate nimed ja asukohad esmatootja tasemel, tõstes esile vastutustundlikkuse vaatest olulisi tegureid, mh allhangetega tehtud töö, naiste ja meeste arv, kas ühinemisevabadus ning kollektiivläbirääkimiste võimaldamine on tagatud.**
- **Läbipaistvalt raporteerima oma tegevust ja progressi vastutustundlikkuse strateegia elluviimisel ja eeskirjade rakendamisel.** Mh mis tööriistu ja meetodikaid kasutatakse vastutustundlikkusega seotud riskide ja võimaluste hindamiseks, millised on ootused tarnijatele ja tootjatele Eestis ja kaugemal, mille järgi hinnatakse riskide maandamise tulemuslikkust jne. Aruandluses on soovitatud järgida juba loodud raamistikke, nt UN Guiding Principles Reporting Framework.

Eesti riigiasutused peaksid siduvate meetmetega suunama ettevõtteid arvestama äriotsustes inimõiguseid ja keskkondlike tegureid ning vältima turuvõimu ärakasutamist ja ebaausate kauplemisvõtete kasutamist. Täpsemalt:

- **Rakendada õigusakte, mis kohustaks ettevõtteid oma ostuprotsessides ja tarneahelates tegema hoolsuskontrolli inimõiguste ja keskkondlike tegurite kohta, lisades sellised normid näiteks ettevõtete enesekontrolliplaanidesse.** Kohustus peaks hõlmama nõuet, et ettevõtteid aktiivselt ennetaksid ja haldaksid enda tegevuse

poolt põhjustatud või soodustatud võimalikke ja tegelikke kahjusid, sh kolmandates riikides, ning vähendaksid kahjusid, kui need peaksid tekki- ma. Meetmed peaksid olema kooskõlas ÜRO äritegevuse ja inimõiguste juhtpõhimõtete ja OECD hargmaiste ettevõtete suunistega.

- **Võtma kasutusele, muutma ja/või tõhusamalt rakendama seaduseid, mis aitaksid kontrollida turuvõimu koondumist üksikute ettevõtete kätte. Vältima peaks turuvõimu ärakasutamist ja ebaausate kauplemisvõtete kasutamist.** Ebaausate kauplemisvõtete puhul on oluline põllumajandustoote ja toidu tarneahelas eba- ausa kaubandustava tõkestamise seaduse tõhus ja läbipaistev rakendamine. Oluline on toetada sõltumatuid uurimisi, tagada konfidentsiaalsus ja võimaldada kõigile tarneahela osapooltele juurdepääs hüvitisele, kui Eesti poodide kaup- lemistavad neid kahjulikult mõjutavad. Riigiasu- tused peaksid tagama ka siduvad õigusaktid ja rakendusmehhanismid, et teha järelevalvet selle üle, kui õiglased on tarnijate, poekettide ja teiste ostjate vahelised lepingulised kohustused.

Kodanikud ja vabaühendused peaksid:

- **Survestama poekette arvestama ostuprot- sessides ja tarneahelates inimõigustega, sh väiketalunike, esmatootjate ja tööliste heaolu- ga, ning keskkonnateguritega.** Üks võimalus on poodidega ühendust võtta, et pärida, kas ja kuidas nad oma ostuprotsessides inimõiguste ja keskkonnateguritega arvestavad ning anda kliendina märku nõudlusest vastutustundliku kaubavaliku järele. Lisaks saab poekette kutsuda üles välistama poelettidelt tooted, mille puhul pole teada, kas need on toodetud vastutus- tundlikult. Samuti peaksid kodanikud eelistama tarbimisotsustes võimalikult lühikese tarne- ahelaga tooteid, mille puhul on teada või võima- lik tuvastada konkreetne esmatootja. Eelistada tasub ka tooteid, millel on vastutustundlikkusele viitavad kolmanda osapoole verifitseeritud märgised. Viimaste hulka kuuluvad näiteks Fairtrade, World Fair Trade Organisation (WFTO), Fair for Life, Hand in Hand, RSPO sertifikaat, "Riiklikult sertifitseeritud rohumaaveise" märgis jt.

Lisad

Lisa 1. Toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse uuringu küsimused ja vastused

Tabel 5. Toidupoekettide tarneahelate vastutustundlikkuse uuringu küsimused ja vastused. Hinnang 0 on vastavalt "Ei", 0,5 "Osaliselt" ja 1 "Jah". Vastused koos viidetega leiab täismahus hindamisraamistikust³⁶.

1. Strateegia ja eesmärgid							
1.1 Strateegia ja põhimõtted	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõttel on kirjalikult fikseeritud vastutustundlikkust puudutavad põhimõtted, millest hankeprotsessides lähtub?	0	0	0	0	1	1	1
Kas ettevõtte hankeprotsesside vastutustundlikkust puudutavad põhimõtted hõlmavad inimõiguste ja töötajate õiguste järgimist tarneahela kõikides osades?	0	0	0	0	1	1	1
Kas ettevõtte hankeprotsesside vastutustundlikkust puudutavad põhimõtted aitavad minimeerida või vältida keskkonnakahjusid kõikides tarneahela osades?	0	0	0	0	1	1	1
Kas ettevõtte vastutustundlikkuse strateegia hõlmab konkreetseid mõõdetavaid eesmärke tarneahelate sotsiaalse ja keskkondliku mõju osas?	0	0	0	0	0	1	0
Kas ettevõtte on võtnud vastu ja rakendab rahvusvahelisi või riiklikke suuniseid tarneahelate ja hankeprotsesside vastutustundlikkuse tagamiseks?	0	0	0	0	0	1	1
1.2 Eeskirjad ja riskide-mõjude hindamine	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte on kehtestanud tarneahelate ning hankeprotsesside vastutustundlikkuse tagamiseks tegevusjuhendi või eeskirjad?	0	0	0	0	0	1	0
Kas ettevõttes on olemas valdkonnapõhised eeskirjad vähemalt 3 kõrgema sotsiaalse või keskkondliku riskiga toidukategooria tootegrupi tarnimiseks?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõttel on eeskirjad maha kantud toidujäätmete käitlemise osas, arvestades käitlusviisi valikul keskkonnakestlikkust?	1	0	0	0	1	1	0
Kas ettevõtte on tegelenud ESG riskide (environmental, social and governance-related risks) juhtimisega ehk hinnanud enda tegevust enim mõjutavaid sotsiaalseid, keskkondlikke ja juhtimisega seotud riske?	0	0	0	0	0	0	1

Kas ettevõttes hinnatakse regulaarselt toodete ning ostupraktikate sotsiaalset mõju tarneahelates?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõttes hinnatakse regulaarselt toodete ning ostupraktikate keskkonnamõju tarneahelates?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on kirjeldanud protsessi, mille alusel hindab ja kontrollib tarnijate ja tootjate vastavust ettevõtte vastutustundlikkusega seotud standarditele ja ostupraktikatele?	0	0	0	0	0	1	0
1.3 Meetmed	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte teeb sidusrühmade ja partneritega regulaarset koostööd, et toidu tootmise ja tarnimisega seotud ohtusid ja kahjusid a) kaardistada ja hinnata ning b) ennetada, leevendada ja elimineerida?	0	0	1	0	1	1	0
Kas ettevõtte on teinud tarnimisotsuse(id) ümber ja avalikult boikoteerinud mõne ettevõtte toodangut, kui on tulnud avalikult ilmsiks, et tootja on käitunud keskkonna ja/või inimõiguste osas vastutustundetult?	1	0	1	0	1	1	1
Kas ettevõtte jälgib ning eelistab hankeprotsessides kolmanda osapoole poolt verifitseeritud tooteid? (Milliseid?)	0	0	0	0	1	1	1
Kas ettevõtte mõõdab regulaarselt oma tarneahelaga seotud logistika keskkonnamõju ning on kasutusele võtnud meetmeid, et antud mõju vähendada?	0.5	0	0	0	0	1	0
Kas ettevõtte tagab inimestele, keda tema tarneahela tegevus mõjutab, juurdepääsu kaebuste esitamise ja lahendamise mehhanismidele ning õiguskaitsevahenditele?	0	0	0	0	0.5	0	0
2. Juhtimine ja läbipaistvus							
2.1 Juhtimine	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte on avalikult välja toonud, kes vastutab operatiivsel tasandil ettevõtte hankeprotsesside ja tarneahelate vastutustundlikkuse strateegia teostamise ja järelevalve eest?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on avalikult kindlaks määranud, kes juhtkonnas vastutab tarneahelates ja hankeprotsessides inimõiguste ning keskkondlike standardite järgimise eest?	0	0	0	0	0	1	0
Kas ettevõtte avalikustab juhatuse arutelude kokkuvõtteid inimõiguste ja keskkondlike standardite teemadel?	0	0	0	0	0	0	0
2.2 Läbipaistvus	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte koostab vähemalt iga-aastaselt aruande oma põhitegevuse mõjudest ja organisatsiooni vastutustundlikkusest?	0	0	0	0	0	1	1
Kas ettevõtte on tunnistanud sotsiaalauditi piiranguid oma müüdavate toiduainete tarneahelates ja on võtnud kasutusele meetmeid, et loobuda ainuüksi sotsiaalaudititele tuginemisest?	0	0	0	0	0	0	0

Kas ettevõtte avaldab regulaarselt andmeid rahvusvaheliste või siseriiklike tarneahelate ja hankeprotsesside vastutustundlikkusega seotud kohustuste täitmisega seotud progressi kohta?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte avalikustab tootja ja kõikide tarnijate nimed vähemalt 3 kõrgema riskiga toidukategoorias?	0	0	0	0	0	0	0
Kas liha ja mereandide tarneahelate puhul ulatub tarnijate ja tootjate nimede avalikustamine sööda tasemeni?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte võimestab tarbijaid mõistma ostuotsuste keskkondlike ja sotsiaalseid mõjusid ning tegema jätkusuutlikke tarbimisotsuseid?	1	0	0	0	1	1	0

3. Omamärgitooted

3.1 Põhimõtted ja pädevused

	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte omamärgitoodete hanke-eeskirjad hõlmavad vastutustundlikkuse elemente, sh tööstandardid, keskkonnastandardid ja toote päritolupiirkonna majandusareng?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte on avalikult välja toonud, kes töötajatest ja millises ulatuses omamärgitoodete hankimise eest vastutab?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte pakub omamärgitoodete ostujuhtidele koolitusi seoses ettevõtte hankeprotsesside vastutustundlikkuse eeskirjade ja nende rakendamise osas?	0	0	0		0	0	1

3.2 Koostöö omamärgitoodete tootjate ja tarnijatega

	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas omamärgitoote tootja ja/või tarnija valimise protsessi on kaasatud jätkusuutlikkuse kriteeriumid?	0	0	0		1	1	0
Kas ettevõtte kinnitab avalikult, et teavitab kõiki omamärgitoodete tootjaid ja tarnijaid oma ostupraktikate vastutustundlikkusega seotud ootustest ja nõuetest?	0	0	0		0	1	0
Kas ettevõtte on määranud minimaalsed etteteatamisajad toodetele rakenduvate nõuete muutumise ja omamärgitoodete tarnimise aegade vahel arenguriikidest, et tagada tootjatele ja tarnijatele stabiilsus?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte on kirjeldanud, kas ja kuidas pakub omamärgitoodetega seotud tootjatele ja tarnijatele tuge vastutustundlikkusega seotud standardite ja poliitikate järgimisel?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte on hinnanud riske sotsiaalsete mõjude kohta, mida ettevõtte omamärgitoodete ostupraktikad võivad toodete tarneahelates avaldada?	0	0	0		0	0	1
Kas ettevõtte on hinnanud riske keskkondlike mõjude kohta, mida ettevõtte omamärgitoodete ostupraktikad võivad toodete tarneahelates avaldada?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte on sätestanud, kuidas tagatakse, et omamärgitoodetes kasutatud toorained on toodetud vastutustundlikult?	0	0	0		0	0	0
Kas ettevõtte toob kõikidel omamärgitoodetel välja, kes on tegelik tootja või kellelt on toode tellitud?	0	0	0		0	0	0

4. Esmatootjad							
4.1 Eeskirjad ja põhimõtted	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte peab oluliseks, et tarneahelate alguses olevatele esmatootjatele jääks õiglane osa toodete lõppväärtusest?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on võtnud vastutuse selle eest, et toetada toiduainete tarneahelates esmatootjaid ja tagada neile jätkusuutlikkus ning elamisväärtus sissetulek?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte toetab selgesõnaliselt väikeseid toidutootjaid, tagades neilt õiglase ja stabiilse tarnimise?	0.5	0	0	0	0	0.5	0.5
Kas ettevõtte on avalikult teadvustanud, et tarneahelates on esmatootjate seas naised ebaproportsionaalselt ebaõiglasemal positsioonil?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on ise või koostööalgatuste kaudu kutsunud valitsusi, tarnijaid või teisi osapooli üles toetama seda, et esmatootjad saaksid toimida jätkusuutlikult, neile oleks tagatud elamisväärtus sissetulek ning nad saaksid õiglasema osa toodete lõppväärtusest?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on avalikult, nt meedias või avalikel üritustel, rääkinud vajadusest rakendada meetmeid, mis tagaksid esmatootjatele toiduainete tarneahelates kogunenud väärtusest õiglasema osa?	0	0	0	0	0	0	0
4.2 Rakendamine	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte hindab tarneahela mõju esmatootjate inimõigustele?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte hankimistavad tugevdavad esmatootjate läbirääkimisjõudu, toetades nende võimekust kollektiivselt ühineda ja oma huviseid esindada?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte mõõdab ja avalikustab esmatootjatele makstava väärtuse osakaalu toote lõpphinnast kõrge riskiga toidukategooriates?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte rakendab meetmeid, et esmatootjad saaksid õiglasema osa toodete lõppväärtusest?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte osaleb aktiivselt koos sidusrühmade või partneritega algatustes, mis toetavad esmatootjate toimimise jätkusuutlikkuse suurendamist?	0.5	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte rakendab meetmeid, mis toetavad põllumajanduse tarneahelates naiste heaolu?	0	0	0	0	0	0	0
5. Tööõigused							
5.1 Põhimõtted ja edendamine	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte on teadvustanud avalikult tööõiguste rikkumiste süsteemset olemust ülemaailmses tarneahelates ja vajadust mõista nende algpõhjuseid?	0	0	0	0	0.5	0	0
Kas ettevõtte on avaldanud oma tarneahelate jaoks tööõiguste eeskirja, mis põhineb Rahvusvahelise Tööorganisatsiooni (ILO) tööstandarditel?	0	0	0	0	0	1	0

Kas ettevõtte on avalikustanud oma tööõiguste eeskirja rakendamise ulatuse, sh millised tootegrupid ja tarnijad on hõlmatud (nt kriitilistes sektorites tarnijad, esimese astme tarnijad, otsesed või kaudsed tarnijad)?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on teadvustanud avalikult, et tööstandardite parandamine tarneahelas on vastutus, mida ettevõttel tuleks jagada tarnijatega, ja on võtnud kohustuse vastavalt käituda?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on viimase aasta jooksul avalikult toetanud ja kaasa rääkinud, kuidas kaitsta tõhusamalt tarneahelates töötajate õiguseid?	0	0	0	0	0	0	0
5.2 Rakendamine	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Kas ettevõtte pakub tarnijatele positiivseid stiimuleid, mis panustavad tööstandardite pidevasse parandamisse?	0	0	0	0	0	0	0
Kui tarnijate tooted on seotud tööjõu ekspuaterimisega, siis kas ettevõtte on prioriseerinud tarnijatest loobumise asemel nende mõjutamist olema vastutustundlikumad? St annab tarnijatele mõistliku aja raames võimaluse probleemi lahendada ja alles nn kaasamisprotsessi ebaõnnestumisel loobub tarnijatest.	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on hinnanud oma tegevuse mõju tarneahelate erinevates etappides olevatele töötajatele?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõttes on kasutusel meetmeid, mis edendavad toiduainete tarneahelates olevate töötajate ühinemisevabadust ja kollektiivlääbirääkimisi?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte rakendab toiduainete tarneahelates naiste positsiooni parandamiseks meetmeid ning annab nendest tegevustest avalikult aru?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on kohustunud oma tegevuses kõrvaldama ebaausad kauplemisvõtted, st tagama õiglase hinnakujunduse, mis võtab arvesse tootmiskulusid, pikaajalisi lepinguid ja mõistlikke maksetingimusi ning turvalisi ja prognoositavaid tellimuste mahtusid?	0	0	0	0	0	0	0
Kas ettevõtte on kinnitanud avalikult, et ei praktiseeri ebaausaid kauplemisvõtteid?	1	0	1	0	1	1	1
	Coop	Grossi	Maxima	Meie	Prisma	Rimi	Selver
Punkte kokku 61st	5.5	0	3	0	11	19.5	11.5
Keskmine koondtulemus (%)	9%	0%	5%	0%	18%	32%	19%